

חג האסיף בצאת השנה

שְׁלֹשׁ רִגְלִים תִּחַג לִי בַשָּׁנָה: אֶת חַג הַמִּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מִצּוֹת כָּאֲשֶׁר צִוִּיתִךָ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי בּוֹ יֵצְאָתָּ מִמִּצְרָיִם ... וְחַג הַקִּצִּיר בְּכוֹרֵי מַעֲשֵׂיךָ אֲשֶׁר תִּזְרַע בַּשָּׂדֶה וְחַג הָאֶסֶף בְּצֵאת הַשָּׁנָה בְּאֶסְפֶּךָ אֶת מַעֲשֵׂיךָ מִן הַשָּׂדֶה: (שמות כג טז).¹

אֶת חַג הַמִּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מִצּוֹת אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב ... וְחַג שִׁבְעַת תַּעֲשֶׂה לָּךְ בְּכוֹרֵי קִצִּיר חֲטִיט וְחַג הָאֶסֶף תִּקּוּפַת הַשָּׁנָה: שְׁלֹשׁ פַּעַמִּים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל זָכוֹרְךָ אֶת פְּנֵי הָאֵדֶן ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: (שמות לד יח-כג).²

... בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה חַג הַסֻּכּוֹת שִׁבְעַת יָמִים לֵה': ... אַךְ בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶסְפֶּכֶם אֶת תְּבוּאוֹת הָאָרֶץ תִּחַגּוּ אֶת חַג ה' שִׁבְעַת יָמִים בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן שִׁבְתּוֹן וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי שִׁבְתּוֹן: ... בְּסֻכּוֹת תֵּשְׁבוּ שִׁבְעַת יָמִים כָּל הָאֶזְרָח בְּיִשְׂרָאֵל יֵשְׁבוּ בְּסֻכּוֹת: לִמְעַן יִדְעוּ דְרֹתֵיכֶם כִּי בְּסֻכּוֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם: (ויקרא כג לד-מג).³

וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ וְחַגְתֶּם חַג לֵה' שִׁבְעַת יָמִים: (במדבר כט יב).⁴

חַג הַסֻּכּוֹת תַּעֲשֶׂה לָּךְ שִׁבְעַת יָמִים בְּאֶסְפֶּךָ מִגִּרְנֶךָ וּמִיִּקְבְּךָ: (דברים טז יג).⁵

וּבַדְבָר יוֹם בָּיוֹם לְהַעֲלוֹת כְּמִצּוֹת מִשָּׁה לְשִׁבְתוֹת וּלְחֻדָּשִׁים וּלְמוֹעֲדוֹת שְׁלוֹשׁ פַּעַמִּים בַּשָּׁנָה בְּחַג הַמִּצּוֹת וּבְחַג הַשִּׁבְעוֹת וּבְחַג הַסֻּכּוֹת: (דברי הימים ב, פרק ח פסוק יג).⁶

מסכת ראש השנה דף ז עמוד א – בין אביב לאסיף

תנו רבנן: באחד בניסן ראש השנה לחדשים, ולעיבורין וכו'. מנלן? – דכתיב: "החודש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה. דברו אל כל עדת ישראל לאמר בעשר לחדש הזה ויקחו להם איש שה לבית אבות שה לבית" (שמות יב ב-ג). ... וכתב: "שמור את חדש האביב" (דברים טז א), איזהו חדש שיש בו אביב? – הוי אומר זה ניסן, וקרי ליה ראשון. – ואימא אייר? ... ואימא אדר! ... אלא אמר רב חסדא: מהכא: "אך בחמשה עשר יום לחדש השביעי באספכם את תבואת הארץ" (ויקרא כג טז). איזהו חדש שיש בו אסיפה? – הוי אומר זה תשרי, וקא קרי ליה שביעי. – ואימא מרחשון ... בעינא אסיף, וליכא. – ואימא אלול ... בעינא רוב

¹ זה האזכור הראשון של שלושת הרגלים בתורה ביחד - בספר שמות פרשת משפטים. חג המצות (פסח) אמנם נזכר קודם, בפרשת בא, בהקשר של יציאת מצרים, אבל כבר גם שם בהקשר לעונות השנה: "למועד חודש האביב". חג סוכות, נקרא כאן חג האסיף – זה שמו הראשון של החג בתורה – והוא עומד מנגד לפסח: "בצאת השנה", "באספך מעשיך מן השדה", היינו בסתיו, עת איסוף הפרי והתחלת העונה החקלאית החדשה. חג המצות מזה וחס האסיף מזה וחס הקציר (שבועות) בתוך. לאף אחד מהם אין כאן תאריך ברור (פסח יכול להסתמך על אזכורו בפרשת בא, שמות יב י: "בראשון בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצת עד יום האחד ועשרים לחדש בערב").

² זה האזכור השני של חג הסוכות בתורה, בהקשר של שלושת הרגלים, שוב בשם חג האסיף, שם המייחד את החג בספר שמות. ושם גם אזכור ששת ימי המעשה ושבת (או שמיטה) ראו שם.

³ בספר ויקרא, פרשת אמור, פרשת המועדות, מופיע לראשונה כינוי של החג בשם "חג הסוכות" והקשר לסוכות של יציאת מצרים. מוטיב האסיף לא נעלם, ככתוב: "באספכם את תבואת הארץ". אבל מהמשך הפסוקים נראה שהשם "סוכות" גובר. וכבר הרחיבו חז"ל והפרשנים לגשר בין שני היבטים אלה וגם אנחנו שלחנו ידנו בנושא זה בדברינו [סוכות ויציאת מצרים](#) ונראה אותו במקצת גם להלן. אזכור החג בפרשת אמור, הוא בהקשר של כל המועדים - לשלושת הרגלים נוספו ראש השנה ("יום זכרון תרועה") ויום כיפור (שנזכר בעצם כבר בפרשת אחרי מות). כאן יש גם מציון תאריך מדויק לכל חג.

⁴ מיוחד במינו הוא אזכור החג בספר במדבר, פרשת פנחס, שם יש לחג תאריך, כמו בפרשת אמור, אבל אין לו שם! מדוע? השווה עם מועדים אחרים שנזכרים שם. וחידה לילדים: אילו 'מועדים' אתם מכירים בלוח השנה של ימינו ששמן הוא התאריך שלהם (שלושה לפחות).

⁵ בספר דברים, פרשת ראה, חוזר כינוי של החג "חג הסוכות" בשמו כמקובל היום, כחלק מאזכור שלושת הרגלים, בלי המועדים האחרים (בדומה לספר שמות). "חג הסוכות" נזכר גם בפרשת וילך בציווי על מעמד הקהל במוצאי שנת השמיטה. ראו דברים לא י: "ויצו משה אותם לאמר מקץ שבע שנים במעד שנת השמיטה בחג הסוכות וכו'". אבל גם כאן, בפרשת ראה, לא נעדר מוטיב האסיף, ככתוב: "באספך מגרנך ומיקבך". וכפי שמפרש אבן עזרא על הפסוק: "באספך מגרנך ומיקבך - על כן נקרא חג האסיף". אבל הוא לא מסביר מדוע כתוב: "מגרנך ומיקבך" ולא "לגרנך וליקבך" - לאן אוספים את היבול?

⁶ נזכר החג בשם "חג הסוכות" גם בעזרא ג ד: "ויעשו את חג הסוכות כפתגב ועלת יום ביום במספר כמשפט דבר יום ביומו", כך גם בנחמיה פרק ח, וכן גם בספר זכריה פרק יד בנבואה על העמים אשר לא יבואו לחוג את חג הסוכות – הפטרת היום הראשון של סוכות. אין אזכור של "חג האסיף" או גם מוטיב האסיף מעבר לפסוקי התורה הנ"ל. ראו דברינו [סוכות במקרא](#).

אסיף, וליכא.⁷ ... אלא אמר רבינא: דבר זה מתורת משה רבינו לא למדנו, מדברי קבלה למדנו: "ביום עשרים וארבעה לעשתי עשר חדש הוא חדש שבט" (זכריה א ז).⁸

מכילתא דרבי ישמעאל בא מסכתא דפסחא פרשה א – תשרי מלמד על ניסן

"החודש הזה" - זה ניסן. אתה אומר זה ניסן, או אינו אלא אחד מחודשי השנה? כשהוא אומר: "חג האסיף בצאת השנה" (שמות כג טז), "וחג האסיף תקופת השנה" (שמות לד כב), אָמַרְתָּ: צא וראה אי זה חודש שיש בו אסיף ותקופה ושנה יוצאה בו וקרוי שביעי? אי אתה מוצא, אלא תשרי. לאחר שלמדת ששביעי זה תשרי, ראשון זה ניסן. ואף על פי שאין ראייה לדבר, זכר לדבר: "בחודש הראשון הוא חודש ניסן" (אסתר ג ז).⁹

ספרא אמור פרשה יב פרק טו ו-ז – התחשבות בחג האסיף בעיבור השנה

"באספכם את תבואת הארץ" - עֲבַר את השנה שתיעשה החג באסיפת הפירות. יכול באסיפת כל הפירות? תלמוד לומר: "באספך מגרנך מיקבך" - מגורנך ולא כל גורנך, מיקבך ולא כל יקבך. אי באספך מגורנך ומיקבך, יכול מקצתם? תלמוד לומר: "באספכם את תבואת הארץ". כיצד? השתדל לעבר את השנה שתעשה את החג ברוב אסיפת כל הפירות.¹⁰

מדרש תנאים לדברים טז יג – רוב האסיף של הרוב

"באספך מגרנך ומיקבך" - שומע אני כיון שנכנס אחד מישראל יעשה את החג? תלמוד לומר: "באספכם" (ויקרא כג טז). או עד שיכנסו כל ישראל - אם לאו, לא יעשה את החג? תלמוד לומר: "חג הסוכות תעשה לך". הא כיצד? שתעשה את החג ברוב האסיף.¹¹

⁷ גמרא בבלי מאתגרת את הקביעה הפשוטה שניסן הוא החודש הראשון, הוא חודש האביב. מי אמר זאת? מנין לנו זאת? (יש לזכור שהחודשים כפי שאנחנו מכירים בשמותם היום: ניסן, אייר, סיון, תמוז וכו') הם שמות שעלו מבבל עם העולים בשיבת ציון, אולי את כל מערכת לוח השנה הביאו איתם, ירושלמי ראש השנה פרק א הלכה ב, בראשית רבה מח ט). תחילה מנסה הגמרא להוכיח שניסן הוא החודש הראשון מעצם שמו "חודש האביב", אבל נדחת משום שאולי אדר הוא חודש האביב (ראו דברינו [עניבור השנה](#) בפרשת פקודי כיצד היו בוחנים את הטבע במהלך חודש אדר בשביל לקבוע אם לעבר את השנה, היינו להוסיף חודש אדר ב, אם לא). לאחר שניסיון זה נדחה, מנסה הגמרא להוכיח מתשרי לניסן, מחג האסיף שחל בחודש השביעי, לחג חודש האביב שחל בחודש הראשון.

⁸ סוף דבר, גם ההוכחה מחג האסיף נדחית והלימוד על ניסן שהוא החודש הראשון נשען על פסוקים מנביאים אחרונים ובעיקר ממגילת אסתר, ראו שם בהמשך הסוגיה, כולל פסוק מפורש במגילה: "בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן הוּא חֹדֶשׁ נִסָּן בְּשָׁנָה שְׁתִּיתִּים עֶשְׂרֵה לְמֶלֶךְ אַחֲשֶׁרְוֹשׁ הָפִיל פֹּה הוּא הַגּוֹרֵל לִפְנֵי הָמֶן וְכוּ'" (אסתר ג ז). מגילת אסתר אכן ייחודית בציון כל חודש שנזכר שם בשמו ובמספרו היחסי בלוח השנה. ועדיין למדנו מסוגיה זו ומתורת משה, לא מדברי קבלה, את שני קצות הקץ בארץ ישראל: חג האביב מחד גיסא וחג האסיף מאידך גיסא. הדברים היו ידועים מן הסתם היטב בבית ראשון ונשתכחו והיו צריכים להתאימם לחידוש היישוב בארץ בימי שיבת ציון (ראו תוספתא סנהדרין פרק ד הלכה ז על עזרא כמחדש התורה).

⁹ וכן הוא בירושלמי ראש השנה פרק א הלכה ב: "ראש השנה לשנים מניין? כתוב אחד אומר: וחג האסיף בצאת השנה [שמות כג טז], וכתוב אחד אומר: וחג האסיף תקופת השנה [שם לד כב] - אי זהו חודש שיש בו חג ותקופה ואסיף ושנה יוצא בו? אי זה זה? זה תשרי. אין תימר טבת, אית ביה תקופה ולית ביה חג ואסיף. אין תימר ניסן, אית ביה תקופה וחג ולית ביה אסיף. אין תימר תמוז, אית ביה תקופה ואסיף ולית ביה חג. ואי זה זה? זה תשרי". עפ"י המכילתא והירושלמי, ההוכחה מתשרי לניסן, מחג האסיף לפסח (וממילא גם לעצרת היא חג השבועות, חג הקציר) היא פשוטה ומתבססת על צירוף הפסוקים בספר שמות, בפרשת משפטים ובפרשת כי תשא, אשר מכנים את חג הסוכות כ"חג האסיף", פעם "בצאת השנה" ופעם "ב"תקופת השנה". לשיטת המכילתא (והירושלמי) הפסוק ממגילת אסתר בו כתוב במפורש שחודש ניסן הוא החודש הראשון, איננו אלא אסמכתא ורמז בלבד, "זכר לדבר". או שמא הלוח הפרסי. ההשוואה בין הבבלי מצד אחד ובין המכילתא והירושלמי מצד שני מתבקשת מאלה ונשאיר לשואבי המים להאריך בה בשיעורם בסוכה, מתי לומדים מ"תורת משה" ומתי מ"דברי קבלה". (נראה שדרשת המכילתא לא הייתה מוכרת לתלמוד הבבלי). אך בדרשת המכילתא והירושלמי צריך לציין שכל זה מתבסס על הנחה שברור לנו שאחד בתשרי הוא ראש השנה.

¹⁰ הזכרנו לעיל, בהערה 7 את עיבור השנה שנקבע באדר לקראת ניסן, בא מדרש ספרא זה ואומר שבעיבור השנה מסתכלים לא רק במבט המיידי על הגידולים ובעלי החיים כפי שהם בסוף חודש אדר על מנת לקיים את "חודש האביב" של פסח (ראו שוב דברינו [עיבור השנה](#) על מה היו מסתכלים על מנת להחליט על עיבור השנה), אלא גם בראייה ובמבט אל סוף הקיץ, היינו, לשער שבעה חודשים מראש האם סוכות יחול בשעת אסיפת הפירות. האם יתקיים בו "חג האסיף תקופת השנה". אולי לא התחשבות באיסוף כל הפירות (ראו מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי שמות כג טז שמדגיש את האיסוף של כל פרי בזמנו: "מנין לכל אחד ואחד שיהא לו אסיף בפני עצמו? ת"ל: באספך מעשיך - כל אחד ואחד בשעת אסיף"), אבל ברובם. ראו ההתחשבות בחג האסיף בעיבור השנה גם בגמרא סנהדרין דפים יג-יד, בדיון על עיבור השנה: "חג האסיף כתיב! חג הבא בזמן אסיפה". ההתחשבות בחג האסיף איננה פחותה מההתחשבות בחודש האביב. סוף דבר, מכל הראיות שהבאנו עד כאן נראה שחג הסוכות, הוא חג האסיף, משפיע על קביעת ניסן כחודש הראשון ועל מועד חג הפסח, לא פחות משהוא מושפע מהם. קיום "חג האסיף" במועדו ובתקופתו הוא גורם מרכזי בחישובי לוח השנה לא פחות מקיום "חודש האביב".

¹¹ אם החג תלוי באסיף, שמא כל אחד יחגוג אותו כאשר הוא סיים לאסוף את יבול שדותיו ופירותיו? (בדומה לביכורים שם לכאורה כל אחד מביא וקורא בזמנו ובהתאם להבשלת הפרי במטעו, עוד להלן על הקשר עם מצוות ביכורים). או ההפך, שמא תאמר לא ייעשה החג עד שכולם יסיימו את האסיף? (וזה בלתי אפשרי). באה ההגדרה הנוספת לחג בשם "חג הסוכות", בספר דברים, שמדגיש פן אחר של החג - הסוכה, שאיננו קשור לאסיפה ולצדו הציווי "תעשה לך". והדברים חוזרים למדרש ספרא הקודם: "שתעשה את החג ברוב אסיפת כל הפירות".

מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרשת משפטים כג טז – כל פרי נאסף בזמנו

"באסף את מעשיך" – אין לך בהן אלא אסיף.¹² מנין לכל אחד ואחד שיהא לו אסיף בפני עצמו? תלמוד לומר: "באסף מעשיך" – כל אחד ואחד בשעת אסיפו. יכול תהא ראש שנה ראש לכל פירות האילן?¹³ תלמוד לומר: "באסף מעשיך" – כל אחד ואחד יש לו אסיף בפני עצמו.¹⁴ מיכן אמרו: באחד בשבט ראש שנה לאילן דברי בית שמאי, ובית הלל אומרים בחמשה עשר בו. כל אילן שחנטו פירותיו לפני חמשה עשר בשבט הרי הוא לשעבר לאחר חמשה עשר בשבט הרי הוא לעתיד לבוא.¹⁵

שמות רבה לא טז פרשת משפטים – הקשר לביכורים וחג השבועות

קבע אלהים שלוש רגלים: חג המצות שבו עשה להם נסים במצרים, חג הקציר שבו ניתנה תורה לישראל שאוכלים מפירותיה¹⁶ ... חג האסיף שבו האלהים ממלא בתייהם ברכה, שנאמר: "כִּפֹּד אֶת ה' מְהוֹלָךְ וּמִרְאשִׁית כָּל תְּבוּאָתָךְ" (משלי ג ט). לכך הוא אומר: "ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלוהיך" (שמות כג יט).¹⁷

מסכת סוכה פרק א משנה ד – מאסיף לסוך

הדלה עליה את הגפן ואת הדלעת ואת הקיסוס וסיכך על גבה פסולה. ואם היה סיכוך הרבה מהן או שקצצן כשרה. זה הכלל: כל שהוא מקבל טומאה ואין גידולו מן הארץ – אין מסככים בו. וכל דבר שאינו מקבל טומאה וגידולו מן הארץ – מסככים בו.¹⁸

מסכת סוכה דף יא עמוד ב – מפסולת האסיף

זה הכלל כל דבר שמקבל טומאה כו'. מנא הני מילי? אמר ריש לקיש: אמר קרא: "וְיָאֵד יַעֲלֶה מִן הָאָרֶץ" – מה יָאֵד דבר שאינו מקבל טומאה וגידולו מן הארץ – אף סוכה דבר שאין מקבל טומאה וגידולו מן הארץ. ...¹⁹ כי

¹² היינו שכלו כל שאר עבודות החקלאיות ונותנה רק עבודת האסיף או הקטיף.

¹³ ראש השנה (א' בתשרי) הוא גם ראש השנה לירקות, היינו התאריך הקובע למעשרות של ירקות, שירקות כל שנה מתעשרים לעצמם ואי אפשר לעשר ירק שנלקט לאחר ראש השנה עם ירק שנלקט לפניו. ראו האבחנה בין ירקות לפירות בגמרא ראש השנה יד ע"א: "תניא, רבי יוסי הגלילי אומר: "באסף מגרן ומיקב", מה גרן ויקב מיוחדין – שגדילין על מי שנה שעברה, ומתעשרין לשנה שעברה, אף כל שגדילין על מי שנה שעברה – מתעשרין לשנה שעברה, יצאו ירקות שגדילין על מי שנה הבאה ומתעשרין לשנה הבאה". ושיטת רבי עקיבא שם שמדגיש "שגדילין על רוב מים".

¹⁴ ואין סתירה עם המדרש הקודם, שם מדובר שכל אחד יחוג את חג האסיף לעצמו לאחר שהוא אסף את רוב או כל יבול שדותיו.
¹⁵ היינו לשנה הבאה. חג הסוכות נקרא חג האסיף משום שכאמור כלו כל עבודות האילן ונותנה (בעיקר) רק עבודת האיסוף. אבל אין הוא התאריך של איסוף כל הפירות. חלקם כבר נאספו מקודם וחלקם, כמו הזית, עוד ייאספו. מה שמזכיר את מצוות הביכורים שנמשכת עד חנוכה. ראו דברינו [מסכת ביכורים](#) בפרשת כי תבוא. עיקר האסיף הוא סביב חג הסוכות ולפיכך מי שמביא ביכורים אחרי סוכות (ועד חנוכה): "מביא ואינו קורא" (ביכורים פרק א משנה ו, אך שימו לב שם שרבי יהודה חולק וסובר שמביאים ביכורים וקוראים את הווידי עד חנוכה). מתי הוא סוף האסיף? מתי הוא ראש השנה למעשרות האילן? בט"ו בשבט. ראו דברינו [ראש השנה לאילן](#) בט"ו בשבט. נראה שהגענו לדיון משולש של ראש השנה – חג האסיף – ט"ו בשבט בכל הקשור ליחס לאילן ומצוותיו (כולל מניין שנות הערלה), מה שמחייב דיון מעמיק יותר. ועכ"פ, למדנו שההגדרה של "חג האסיף" לא באה לסתור את הטבע של כל פרי ומועד האסיפה שלו.

¹⁶ המילה "אלהים" כאן, ביטוי קצת נדיר במדרש, באה כדרשה על סמיכות הפסוקים שם: "וְכָל אֲשֶׁר אֶמְרִי אֵלֵיכֶם תַּעֲשׂוּ וְשֵׁם אֱלֹהִים אַחֲרֵיכֶם לֹא תִזְכְּרוּ לֹא יִשְׁמַע עַל פִּיךָ: שְׁלֹשׁ רָגְלִים תִּחַג לִי בְשָׁנָה". שימו לב לקשר של חג הקציר למתן תורה.

¹⁷ קשר של חג האסיף לפסח, לראש השנה, לחנוכה ולט"ו בשבט ראינו. מי חסר? חג השבועות בו מקריבים מנחה חדשה מהחיטים אשר מתירה את החדש במקדש (את החדש בכל הארץ, כבר התיר העומר שהיה קרב בט"ז בניסן מהשעורים) וממנו ואילך אפשר להביא ביכורים. דרשה זו בשמות רבה מבוססת על הפסוקים בשמות פרק כג, לעיל בראש הדף, שמזכירים את מצוות הביכורים מיד לאחר אזכור שלוש הרגלים. ראו בהקשר זה גמרא מנחות פד ע"ב שמדגישה שהמנחה החדשה היא ראש לכולם, היא "הביכורים" הראשון. הגמרא שם מסתמכת בין השאר על הפסוק בשמות כג: "וְחַג הַקֶּצֶר בְּפִנְיִי מַעֲשֶׂיךָ אֲשֶׁר תַּזְרֶע בְּשָׂדֶךָ וְחַג הָאָסֵף בְּצֹאת הַשָּׁנָה בְּאֶסְפְּךָ אֶת מַעֲשֶׂיךָ מִן הַשָּׂדֶה". יש "ביכורי מעשיך" ויש אסיף מעשיך ("באסף את מעשיך"). זה מבכיר זה מאסף. ובלשון הגמרא שם: "נאמר כאן בכורי מעשיך ונאמר להלן באסף את מעשיך מן השדה, מה להלן נסכים ופירות אילן, אף כאן נסכים ופירות אילן". "כאן" ו"להלן" הם שני חלקים של אותו פסוק! אם הקשר של חג האסיף לחג המצות הוא לוח השנה ושמירת שתי העונות: אביב מזה וסתיו מזה, הקשר לחג הקציר – חג השבועות, הוא של תחילת וסוף תהליך איסוף היבול. זה הבכיר או המבכיר זה המאסף והאסיף. ראו אברבנאל בפרשת אמור על החגים: "כי כמו שהיה חג הסוכות לתכלית אסיפת התבואות כך היה חג השבועות בתחלת אסיפתם". אך אל נשכח את הזית שמבשיל אחרי חג האסיף ומשתבח עם הגשם הראשון (זית אגורי, ירושלמי ביכורים א ג) ונקשר לדורות בחג החנוכה.

¹⁸ זו המשנה הבסיסית בדיון סכך, שהוא עיקר הסוכה וממנו נלקח שמה, שהסכך צריך להיות מדבר שגדל בארץ (צמחיה) ושהוא תלוש ולא מחובר. ראו אגב תוספתא סוכה פרק א שאיננה מביאה כלל זה, רק מרבה בדוגמאות ממה מביאים סכך: קנים, קש, שיבולים, דגן, דוקרנים וכו' וממה אין מביאים כגון: עניצי פשתן. ובפרק ב הלכה ה שם: "מפני ארבעה דברים מאורות לוקין: מפני כותבי פלסטיר ומפני מעידי עדות שקר ומפני מגדלי בהמה דקה ומפני קוצצי אילנות טובות". נראה שהתוספתא מרמזת על העדפת סכך מדבר שכבר תלוש ונוצר כחלק מאיסוף היבול והימנעות מקציצת אילנות ככל שאפשר?

¹⁹ בקטע שהשמטנו טוענת הגמרא שהסכך של ריש לקיש מתאים רק למי שסבור שהסוכות שבני ישראל ישבו בהם בצאתם ממצרים היו "ענני הכבוד". ראו מחלוקת רבי אליעזר ורבי עקיבא במדרש ספרא אמור פרשה יב פרק יז: "למען ידעו דורותיכם כי

אתא רב דימי אמר רבי יוחנן: אמר קרא "חג הסוכות תעשה לך" - מקיש סוכה לחגיגה, מה חגיגה - דבר שאינו מקבל טומאה, וגידולו מן הארץ, אף סוכה - דבר שאינו מקבל טומאה וגידולו מן הארץ. כי אתא רבין אמר רבי יוחנן: אמר קרא: "באספך מגרנך ומיקבך" - בפסולת גורן ויקב הכתוב מדבר.²⁰

ירושלמי סוכה פרק א הלכה ה – מחלוקת חכמי ארץ ישראל

א"ר יוחנן: כתיב: "באספך מגרנך ומיקבך" [דברים טז ג] - מפסולת שבגורן ושביקב את עושה לך סכך. ר' שמעון בן לקיש אמר: "ואד יעלה מן הארץ" [בראשית ב ו].²¹ א"ר תנחומה: זה כדעתו וזה כדעתו²² - ר' יוחנן הוא אמר: עננים מלמעלה היו. הוא לומד אותה מ"אספך". ר' שמעון בן לקיש אמר: עננים מלמטה היו, הוא לומד אותה מעננים.²³ א"ר אבין: זה כדעתו וזה כדעתו - ר' יוחנן הוא מדמי לה כמשלח לחבירו חבית וקנקנה. ר' שמעון בן לקיש הוא מדמי לה כמי שאמר לחברו: שלח קופתך וקח לך חיטין.²⁴

חזקוני דברים טז יג – מהשדה ומהגת לבית

באספך מגרנך שבשדה לבית. ומיקבך שבגת לאוצר.²⁵

רמב"ן בראשית ח ה – חג האסיף תקופת השנה

ודע, כי אחרי שהסכימו שבתשרי נברא העולם, כאשר תקנו "זה היום תחילת מעשיך זיכרון ליום ראשון" (גמרא ראש השנה כז ע"ב), וכן הוא סדר הזמנים: "זרע וקציר וקור וחום" יהיה ראש השנים מתשרי.²⁶ וכן החדשים ממנו הם נמנים, עד שהגענו ליציאת מצרים. ואז ציוה הקב"ה למנות בחדשים מנין אחר, שנאמר: "החודש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחודשי השנה" (שמות יב ב).²⁷ ומשם ואילך בכל הכתוב ימנה תשרי החדש השביעי. ועדיין נשאר בשנים החשבון ממנו, דכתיב: "וחג האסיף תקופת השנה" (שמות לד כב).²⁸

בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים - רבי אליעזר אומר סוכות ממש היו, רבי עקיבא אומר בסוכות ענני כבוד היו. וכבר הרחבנו בנושא זה בדברינו [סוכות ויציאת מצרים](#). ראו גם [סוכה תהיה לצל](#).

²⁰ לאחר מספר ניסיונות של הגמרא ללמוד מנין לנו שהסכך צריך להיות מדבר שגדל מהארץ, בא רב דימי בשם ר' יוחנן ומביא ראיה פשוטה מהפסוק בספר דברים טז (מובא בראש הדף): "באספך מגרנך ומיקבך" - שיש לסכך לא ביבול עצמו, אלא בפסולת היבול! מאותו דבר שבעצם זורקים בשעת האסיף. לחיזוק דעה זו באים דברי ר' אשי בהמשך הגמרא שם, במטרה לסתור את דברי ר' ירמיה ששואל: למה שלא נסכך מהגורן ומהיקב עצמם, כגון: "יין קרוש הבא משניר, שהוא דומה לעיגולי דבילה"! בא רב אשי ומחזק את דברי רב דימי בדרשתו: "מגרנך - ולא גורן עצמו, מיקבך - ולא יקב עצמו". ואגב אורחא קבלנו הסבר נוסף לשאלתנו בהערה 5 לעיל: מדוע כתוב: "מגרנך ומיקבך" ולא "לגרנך וליקבך"? הסבר ראשון מצאנו בספרא ובמדרש תנאים לעיל שלא כל הפירות יכולים להיאסף בזמן אחד. ההסבר כאן, משום שהסכך בא מהפסולת של היבול! כל זה גם מחזיר אותנו לתוספתא שהבאנו בהערה הקודמת לקודמת בגנות "קוצצי אילנות טובים". יש להעדיף סכך מפסולת היבול שאנו אוספים בעונה זו של השנה ולא לקצוץ אילנות ועצים במיוחד לשם סכך (הגנה גם על עצי סרק). זאת, במטרה כפולה: למנוע השחתה מיותרת, ולקיים את מצוות היציאה לסוכה דווקא בדברים הכי פחותים.

²¹ שיטת רבי יוחנן פשוטה כפי שכבר ראינו לעי, מהפסוק: "באספך מגרנך ומיקבך". אך מה היא שיטת ריש לקיש? זו קשורה כבר לעננים שנראה עוד להלן. מנין באים העננים המרווים את הצומח? מן הארץ ולפיכך אין מסככים אלא מצמחים שגדלים בארץ.

²² פירוש פני משה מסביר ששניהם סבורים שהסוכות של בני ישראל במדבר היו ענני הכבוד ואע"פ כן, כל אחד לומד את הדין שסכך צריך להיות גידולו מהארץ, בדרך אחרת. כל אחד בדעתו. ותרגום הירושלמי לעברית, במקור זה, הוא על אחריותנו.

²³ מהפסוק: "אד יעלה מן הארץ".

²⁴ הבאנו ירושלמי זה למטיבי לכת' המעוניינים להשוות את סוגיית הבבלי לעיל עם הירושלמי בהסבר למה סכך צריך שיהיה גידולו מן הארץ. מהשוואה זו אפשר אולי ללמוד איך התגלגלה הסוגיה הארץ ישראלית לתלמוד הבבלי (הבבלי מצטט את ר' יוחנן וריש לקיש שהם אמוראי ארץ ישראל). נסביר רק את המשל היפה. ר' יוחנן שסובר שהעננים באים מלמעלה, מדמה את ירידת הגשם למי שנותן לחברו חבית (יין) וגם קנקן לשותות ממנו - הם העננים המכילים את המים. ריש לקיש לעומתו, שסובר שהעננים באים מלמטה, מהאד המשקה את הארץ, מדמה את הגשם למי שאומר לחברו, הבא את קופתך ואתן לך חיטים.

²⁵ הנה מצאנו עוד תשובה לשאלתנו לעיל מדוע כתוב: "מגרנך ומיקבך" ולא "לגרנך וליקבך" - לאן אוספים את היבול? התשובה: מהגורן שבשדה ומהיקב שבחצר אל הבית פנימה (שזה גם מה שמחייב בתרומות ומעשרות). נראה שכבר קדם לפירוש חזקוני, רבי יוסף בכור שור, מבעלי התוספות, תלמיד רבינו תם, שגם מקשר את העניין עם מצוות הסוכה: "באספך מגרנך ומיקבך - כשתאסוף הביתה מן הגורן ומן היקב שהיית שומר בשדה כל ימות החמה ... והכי נראה לי לפי הפשט: אתה ישבת בסוכות לשמור תבואתך, כשתבוא לאסוף בבית מאותה סוכה, תעשה סוכה לשם שמים". ראו ההלכה לגבי סוכת רקב"ש (רועים, קייצים, בורגנין ושומרים, גמרא סוכה ח ע"ב).

²⁶ רמב"ן מפרש כאן את הפסוק המכיל את ההבטחה לנח אחר המבול: "עד כל ימי הארץ זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחרף ויום ולילה לא יִשָּׁבְתוּ" (בראשית ח כב). ראו דברינו [זרע וקציר וקור וחום לא יִשָּׁבְתוּ](#) בפרשת נח.

²⁷ ראו דברינו [החודש הזה לכם](#) בפרשת החודש.

²⁸ ראו דברינו לראש השנה [היום הרת עולם](#) בהם דנו במחלוקת התנאים, ר' יהושע ור' אליעזר, אם העולם נברא בניסן או בתשרי. והוכרע, שתשרי הוא מועד בריאת העולם, בין השאר בשל הפיוט "זה היום תחילת מעשיך זכרון ליום ראשון" שנאמר בתקיעות בבית מדרשו של רב (ראש השנה כז ע"א). עד שלא יצא עם ישראל ממצרים, היה תשרי לא רק ראש השנה, אלא גם ראש לחודשים. בגאולת מצרים נקבע שניסן הוא "ראשון הוא לכם לחודשי השנה", אך לא ניטלה מתשרי בכורתו "הטבעית" שקשורה לבריאה ולטבע ולהבטחה לנח אחר המבול. אותו טבע שהמחזוריות של "זרע וקציר וקור וחום" מצביעה על הסתיו, תקופת הזריעה

רשב"ם ויקרא כג מג – חג של הטבע (הבריאה) ושל יציאת מצרים

"למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים" - פשוטו כדברי האומרים במסכת סוכה - סוכה ממש.²⁹ וזה טעמו של דבר: "חג הסוכות תעשה לך באוספך מגרנך ומיקבך" - באוספך את תבואת הארץ ובתיכם מלאים כל טוב דגן ותירוש ויצהר. "למען תזכרו כי בסוכות הושבתי את בני ישראל" - במדבר ארבעים שנה בלא יישוב ובלא נחלה. ומתוך כך תתנו הודאה למי שנתן לכם נחלה ובתיכם מלאים כל טוב. ואל תאמרו בלבבכם "כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה" ... ולכך יוצאים מבתיים מלאים כל טוב בזמן אסיפה ויושבין בסוכות לזכרון שלא היה להם נחלה במדבר ולא בתים לשבת. ומפני הטעם הזה קבע הקב"ה את חג הסוכות בזמן אסיפת גורן ויקב, לבלתי רוס לבבם על בתיים מלאים כל טוב פן יאמרו ידינו עשו לנו את החיל הזה.³⁰

חג שמח ומועדים לשמחה ולששון

מחלקי המים

מים אחרונים: עפ"י רשב"ם והערתנו עליו, יש בחג הסוכות מוטיב כפול של בריאת העולם, דרך חג האסיף, ויציאת מצרים. מה שמזכיר את המוטיב הכפול של השבת כזכר למעשה בראשית וכזכר ליציאת מצרים כאחת. ואפשר שם הפועל אס"ף משותף לשניהם (זמן אסיפה)

ותחילת הקור, כתחילת המחזור השנתי (שימו לב איך רמב"ן מתעלם באלגנטיות מ"ק"ץ וחורף" שהם לטובת הדעה שבניסן נברא העולם, ראו גם בגמרא ראש השנה יא ע"ב את נימוקי הטבע של שתי השיטות). הפסוקים מספר שמות: "וחג האסיף בצאת השנה" (שמות כג טז), "וחג האסיף תקופת השנה" (שמות לד כב), מתחברים לפסוק בספר בראשית פרשת נח: "זרע וקציר וקור וחום", ומסייעים לשמר את מקומו של א' בתשרי כראש השנה וכמועד בריאת העולם (הלוח השמשי), גם אחרי בחירת ניסן לראש חדשים (הוספת הלוח הירחי). כמעט היינו אומרים שלאחר שקבע ספר שמות: "החודש הזה לכם ראש חודשים", הוא ממשיך לשמר את ראש השנה בחודש השביעי ע"י הכתרת חג הסוכות כחג האסיף, פעם "כצאת השנה" ופעם "תקופת השנה". וכבר הרחבנו כאמור לדון בפירוש רמב"ן זה בדברינו [זרע וקציר וק"ץ וחורף לא ישובתו](#) בפרשת נח.

²⁹ ראו מסכת סוכה יא ע"ב: "תניא: כי בסוכות הושבתי את בני ישראל - ענני כבוד היו, דברי רבי אליעזר. רבי עקיבא אומר סוכות ממש עשו להם". רשב"ם קובע בפשטות כרבי אליעזר ולא כרבי עקיבא (משום שגם נקבע כמותו שהעולם נברא בתשרי?) ושלא כירושלמי וכפירוש פני משה שם, לעיל ראו הערה 22.

³⁰ כבר הרחבנו לדון בדברינו [סוכות ויציאת מצרים](#), בנושא מדוע עושים סוכות בסתיו, אם הם זכר ליציאת מצרים שהייתה בחודש ניסן, בפרט לשיטה שביציאת מצרים עשו סוכות ממש. שם הבאנו את דברי הטור באורח חיים סימן תרכה הלכות סוכה: "ואע"פ שיצאנו ממצרים בחדש ניסן, לא ציוונו לעשות סוכה באותו הזמן, לפי שהוא ימות הקיץ ודרך כל אדם לעשות סוכה לצל, ולא היתה ניכרת עשייתנו בהם שהם במצות הבורא יתברך. ולכן צוה אותנו שנעשה בחדש השביעי שהוא זמן הגשמים ודרך כל אדם לצאת מסוכתו ולישב בביתו ואנחנו יוצאין מן הבית לישב בסוכה. וזה יראה לכל שמצות המלך היא עלינו לעשותה". וכן דברי המהרי"ל בדרשתו לסוכות שמרחיב בעניין על בסיס דברי הטור. כבר שם הערנו שאפשר שרשב"ם בדבריו כאן הקדים את כולם (ואולי פסיקתא דרב כהנא הקדימה גם אותו, ראו דברינו שם). מה שמעניין אותנו הפעם הוא החיבור שרשב"ם עושה בין הפסוק בספר דברים, פרשת ראה: "חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים באוספך מגרנך ומיקבך", ובין הפסוק מפרשת המועדות בספר ויקרא: "למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים אני ה' אלהיכם" (שמשום מה הוא משנה "למען תזכרו" ואולי שיבוש המעתיקים כאן). בחג האסיף והשפע החקלאי יש לזכור את יציאת מצרים ולתת הודאה למי שנתן לנו נחלה וחרם ובתיים מלאים כל טוב (ולזכור גם את מי שבתיהם לא מלאים כל כך). נראה שדברי רשב"ם מדברים בעד עצמם ומסבירים היטב את הדואליות של חג הסוכות בין "חג האסיף" ובין "חג הסוכות זכר ליציאת מצרים", וכל המוסיף על דבריו – גורע.